

Revizní archeologický výzkum na knížecí a královské akropoli na Vyšehradě

(Předběžné sdělení)

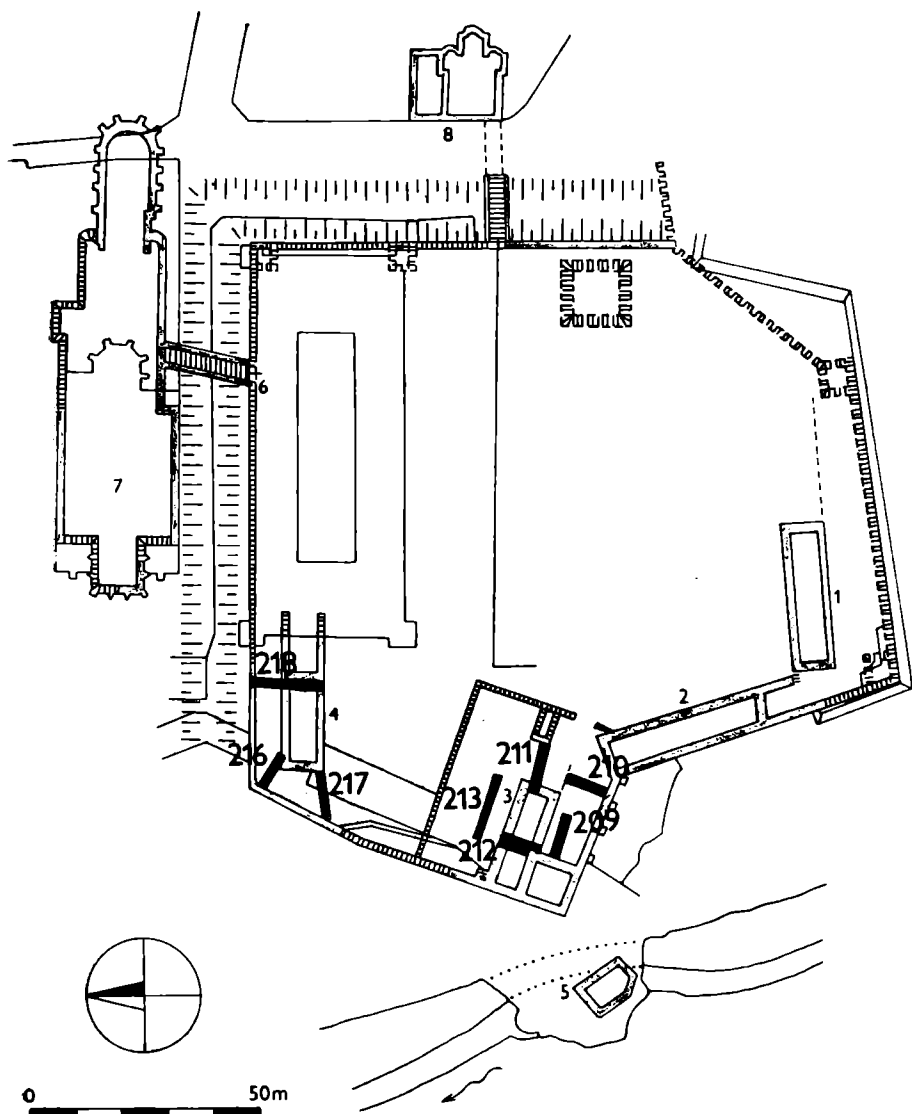
BOŘIVOJ NECHVÁTAL

Po skončení archeologického výzkumu baziliky sv. Petra a Pavla (1981 až 1985) zahájil AÚ ČSAV v Praze v roce 1987 další etapu výzkumu Vyšehradu odkryvem v oblasti knížecí a královské akropole. Navázal tím na výzkum z let 1924—1935, který prováděl Státní archeologický ústav v Praze za vedení K. Gutha (1883—1943) a E. Šittlera (1864—1932). Došlo tak k plnění jednoho z výzkumných úkolů, který byl vytýčen na počátku prací (Nechvátal 1972, 394 n.), a to provést revizi některých částí výzkumu z let 1924—1935, aby bylo možné v zásadních bodech rekonstruovat původní nálezovou situaci na důležitých objektech staršího období, nebo všude tam, kde bude potřebná nová interpretace.

Půdorysná představa hradiště a především knížecí a královské akropole je ovlivněna dosavadní interpretací velkého systematického výzkumu z l. 1924 až 1935, jak byla stručně uvedena nejdříve K. Guthem v roce 1931 (Guth 1931, 63—64) a později podrobněji rozvedena J. Čarkem v r. 1947, v jeho velké monografii o románské Praze (Čarek 1947, 177—190) a rovněž také V. Menclm v r. 1948 (Mencl 1948, 60—62, a obr. 9 na str. 60). Nejnověji byla tato rekonstrukce graficky znázorněna J. Janáčkem v roce 1964 v jeho knize o Vyšehradě (Janáček 1964, 88—91, a obr. 3 na str. 89). Z hlediska ikonografického a z výsledků nového komplexního archeologického výzkumu bylo možno některá pozorování doplnit a upřesnit (Kašička—Nechvátal, 1979, 95 n.). Nový archeologický výzkum sice přináší určité další doplňky a korektury, které naznačují, že bude potřeba naši představu doplnit a zčásti i korigovat, ale zatím ji v naší grafické představě přinášíme pouze v dílčím závěru, protože její únosnost je třeba dále ověřit a zpřesnit novým studiem a rozborem archeologických pramenů.

Výzkum byl prováděn od května do října 1987 v jižní a jihozápadní části knížecí a královské akropole. Bylo celkem položeno 5 sond (S-1, S-2, S-3, S-4, S-5 v průběžném číslování S-209—S-213). Po provedení měřičské, fotogrammetrické a fotografické dokumentace byly sondy postupně zasypány, povrch zatravněn a terén uveden do původního stavu, s čímž projevil souhlas i majitel pozemku Správa národní kulturní památky Vyšehrad. Po stratigrafické stránce sondy S-1, S-2, S-3 a zčásti rovněž i sondy S-4 a S-5, orientované ve střední části akropole, vykazují stejné nálezové hodnoty jako sondy první. Po skrytí výrazné humusové vrstvy o síle 15—20 cm byla zjištěna hnědá hlinitá, nesourodá vrstva o síle 40—70—80 cm, která pravidelně navazovala až na ojedinělé výjimky na hnědočernou až černou sídlištní vrstvu, ve které byl nepravidelně nalézán osteologický materiál a nálezy keramiky ze staršího středověkého období, převážně však z mladší doby hradištní. Všechny sondy zachytily terén výzkumu z let 1924—1927 a potvrdily jednoznačně, že zde výzkum vytěžil převážnou většinu keramického materiálu. Pronikl k rostlému podloží, které bylo pod černou sídlištní vrstvou a zjistil v podstatě všechny sídlištní

horizonty. Rostlé podloží bylo vytvářeno jílovitou, okrovou zeminou, která je charakteristická pro většinu podloží na Vyšehradě. Zdivo palácové stavby, orientované v ose západ-východ, na níž nasedá stavba hradební věže (tzv. muzejní budova, stavba č. 3), bylo postaveno jednorázově a ve všech kontrolních stratigrafických situacích překrývá starý sídlištní horizont, který na základě předběžného rozboru keramiky není rámcově starší, než průběh 10. sto-

Obr. 1. Přehledná pracovní rekonstrukce knižecí a královské akropole na Vyšehradě se schematickým zachycením středověkých objektů nalezených nebo předpokládaných archeologickým nebo stavebním výzkumem (šedě značeny středověké stavby stojící nebo zjištěné, přerušované – stavby předpokládané). 1–4 palácové stavby, 5 Libušina lázeň, 6 románský most, 7 kapitulní kostel sv. Petra a Pavla, 8 bazilika sv. Vavřince. Nový archeologický výzkum sondy S-209–S-213 z roku 1987 a sondy S-216–S-218 z roku 1988.

letí. Nebyly zjištěny žádné starší sídlištní objekty, ani části staveb, které by starší výzkum opomenul zkoumat, nebo je výkopy nezachytil, nebo že by eventuelně skončil nad jejich sídlištním horizontem. V plošném odkryvu S-5 o celkové délce 15 m [v celkovém označení S-213] byla zjištěna základová rýha pro žlábek palisády, orientovaná od západu k východu a výrazně se odlišující od rostlého podloží.

V další výzkumné sezoně (v roce 1988) se výzkum soustředil do severozápadní části knížecí a královské akropole do míst tzv. černé studny, dnes upravené s novobarošní helmicí z roku 1935. Výzkum byl prováděn od července do listopadu 1988 a soustředil se především na systematické odkrytí plošných sektorů S-216, S-217 a S-218, situovaných ve střední západní části akropole. U prvních dvou sond, které byly v celém rozsahu zkoumány a dokumentovány měřičsky a fotograficky, byl zjištěn rostlý terén v hl. 360—370 cm. Nasedala na něj poměrně silná sídlištní tmavěčerná až tmavěhnědá vrstva, s nálezy keramiky z 10. a 11. století. V první sondě S-216 (v její západní části blíže k hraně Karlovské hradby) byly nalezeny hliněné přesleny dvojkónického tvaru a menší válečkovitá esovitá záušnice (s odlomenou kličkou, snad původně bronzová i když původ z mědi není zcela vyloučen). Do této vrstvy, která nebyla stratigraficky rozlišena, byla s dvojnásobným (na západní straně sondy) situována karlovska zeď hradby, datovaná spolehlivě písemnými prameny do doby 1347—1349.

V sondě S-216 bylo ve střední a východní části zjištěno základové zdívo palácové stavby z lomového kamene s výraznými šíbrami; bylo zapuštěno do mladohradištní vrstvy. V jeho severozápadním nároží, které prochází profilem sondy, bylo vyspraveno velkými, nepravidelnými opukovými kvádry o výšce 35 cm a délce 35—40 cm, která souvisela s mladší úpravou objektu, zatím blíže nedatovanou. Zdívo palácové stavby bylo zhotoveno z nepravidelných kvádrů z letenských břidlic, které se nacházejí přímo na Vyšehradě. Kvádry měly nestejný, nepravidelný charakter a droplící se a rozpadlá vápenná malta byla vyhrězlá z původně patrně podříznutých spar.

Ve druhé sondě S-217 byla stejná stratigrafická situace jako v sondě předchozí. Ve východní části této sondy od severu k jihu bylo založeno mladší základové zdívo, které bylo pouze v povrchových vrstvách a se staršími objekty nesouviselo. V severním profilu druhé sondy S-217 byla na povrchu mladohradištní vrstvy výrazná destrukce z lomových opukových kamenů ve dvou rozdílných horizontech, spíše štípaných a ostrých, protáhlého tvaru. U nich byla zjištěna výraznější požárová vrstva s mazaníci pod spodním horizontem. Ve východní části této sondy, v nejspodnější vrstvě z mladohradištního období, byly zachovány zlomky odvodňovacího kanálku.

V další sondě S-218, která byla ve východní části výzkumu z r. 1988, bylo nalezeno zdívo palácové stavby (č. 4), která byla profata sondou od jihu k severu, podél střední spojovací příčky. Charakter zdíva je rovněž z místního materiálu — z letenských břidlic s hrubým rozpukaným povrchem, spojováno drobnou tříští šíbrů ze stejného materiálu. Malta je místy žlutočervená, bohatě vápenná, droplící se a rozpadávající. Ve střední části sondy (v jejím severním okraji) jsou na povrchu mladohradištního horizontu menší zlomky štípaných opukových desek, datované předběžně se sídlištní vrstvou do průběhu 11.—12. století. Blíže časové rozlišení není zatím možné. Tyto desky se rovněž objevují ve střední části sondy S-218. V severní části sondy bylo zjištěno dvojitá zdívo. Nejsevernější základové zdívo, pocházející z hradební zdi, je dnes nadezděno novodobě postavenou opukovou zdí (od Pražského stavebního podniku) s rozetřenými sparami na místě původní středověké zdi, která byla v tomto úseku

před krátkým časem zbourána, údajně pro špatný stav. Zeď byla považována za součást ohrazení akropole ze středověkého období, datovatelná nejpozději do 14. století. Mezi tímto zdívem a zdívem palácové stavby (č. 4) byly vloženy základy zdiva s vylehčovacím obloukem, který byl vyklenut z cihel menšího formátu. Protože porušuje některé části vrstev staršího období, pochází pravděpodobně až z mladšího středověkého období.

Revizní archeologický výzkum na knížecí a královské akropoli na Vyšehradě prokázal, že nejstarší terény jsou datovatelné nejdříve až do průběhu první poloviny 10. století. V zásadě platí dispoziční členění palácových staveb, jak je zjistil starší archeologický výzkum. Samotné palácové stavby nelze jednoznačně datovat do mladohradištního období a pocházejí spíše až z následného období. Mohutná souvrství sídlištních vrstev, zjištěná na akropoli, nelze zatím výrazněji členit podle keramického materiálu a rovněž stratigrafické rozlišení není zcela zřetelné. K těmto otázkám patrně přinese více následný výzkum, který se v příštích dvou letech přesune do střední části akropole, kde se pokusíme sledovat zázemí románského mostu směrem na jih (dovnitřního areálu) a dále budeme ověřovat průběh hradebního příkopu a nároží předpokládané hradby proti pozdně barokní kapličce sv. Vojtěcha v blízkosti tzv. Čertových sloupů.

Prameny a literatura

- ČÁREK, J., 1947: Románská Praha. Praha.
GUTH, K., 1931: Vyšehrad, PAM 1, n. ř. skup. hist., str. 63—64.
JANÁČEK, J., 1964: Vyprávění o Vyšehradu. Praha.
— 1983: Malé dějiny Prahy. 3. přepracované vydání. Praha.
KAŠIČKA, F.—NECHVÁTAL, B., 1979: K problematice — CURIA REGIS — na Vyšehradě AH 4, 95—103.
MENCL, V., 1948: Praha předrománská a románská, Osmero knih o Praze II, str. 45—125.
— 1969: Praha. Praha.
NECHVÁTAL, B., 1972: Výsledky nového výzkumu Vyšehradu, AR XXIV, 394—402, 471—478.
— 1973: Archeologický výzkum Vyšehradu, PSH 8, 5—28.
— 1975: Archeologický výzkum Vyšehradu v roce 1971—73, AR XXVII, 159—177, 234—237.
— 1976: Vyšehrad. Praha.
— 1983a: Vyšehrad, stručný průvodce. Praha.
— 1983b: Vyšehrad a počátky Prahy, FHB 5, 39—59.
PIŠA, VL., 1971: Středověký Vyšehrad, Staletá Praha 5, 87—104.
RUFFER, V., 1861: Historie Vyšehradská. Praha.
VACEK, FR., 1914: Náš Vyšehrad v letech 1420—1529, Nový Obzor IV., měsíčník pro literaturu a umění, Olomouc, 195—197, 258—270, 323—329, 389—394.
— 1916: Královský Vyšehrad v 15. a 16. století, Sborník historického kroužku, XVII č. 3, 113—132, 161—177.

Zusammenfassung

Archäologische Revisionsgrabung auf der fürstlichen und königlichen Akropolis auf Vyšehrad

Nach der Beendigung der archäologischen Erforschung der St-Peters-und-Pauls-Basilika (1981—1985) eröffnete das Archäologische Institut der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften im Jahre 1987 eine weitere Etappe der Grabungen auf Vyšehrad im Raum der fürstlichen und königlichen Akropolis. Dadurch knüpfte es an die Grabungen aus den Jahren 1924—1935 an, die das Staatliche archäologische Institut in Prag unter der Leitung von K. Guth (1883—1943) und E. Šittler (1864—1932) durchgeführt hatte. Damit wurde eine wichtige Forschungsaufgabe erfüllt, die am

Anfang der Arbeiten gestellt worden war (Nechvátal 1972, 394 o.), nämlich die Revision bestimmter Teile der Grabungen aus den Jahren 1924—1935, mit dem Ziel, die ursprüngliche Fundsituation in den wichtigen Objekten der älteren Periode oder überall dort, wo eine neue Interpretation notwendig war, in wesentlichen Zügen zu rekonstruieren.

Die Vorstellungen über den Grundriß des Burgwalls und besonders der fürstlichen und königlichen Akropolis werden durch die bisherige Interpretation der großen systematischen Grabungen in den Jahren 1924—1935 beeinflußt, die zuerst durch K. Guth im Jahre 1931, später dann durch J. Čarek (1947) und V. Mencl (1948) publiziert wurden; neuerlich erörterte sie J. Janáček im Jahre 1964. Aus der ikonographischen Hinsicht und anhand der Ergebnisse einer neuen komplexen archäologischen Grabung konnten einige Beobachtungen ergänzt und präzisiert werden (Kašička—Nechvátal 1979, 95 o.).

Die neue archäologische Erforschung bringt zwar bestimmte Ergänzungen und Verbesserungen, die andeuten, daß unsere Vorstellungen ergänzt und teilweise korrigiert werden müssen, aber in der graphischen Darstellung wenden wir sie nur begrenzt an, weil ihre Tragfähigkeit weiter überprüft und durch ein neues Studium und die Analyse archäologischer Quellen präzisiert werden muß.

Die Grabung im Jahre 1987, die in den Sonden S-209—S-213 einige der Sonden und Flächenfreilegungen aus den Jahren 1924—1927 erfaßte, bestätigte eindeutig, daß die große Mehrzahl keramischen Materials bereits herausgeholt worden war. Die Grabung drang durch die schwarze Siedlungsschicht bis zur Unterlage durch und stellte im Prinzip alle Siedlungsschichten fest. Das Mauerwerk des Palastgebäudes, das west-östlich orientiert war und worauf sich der Befestigungsturm erhob (sog. Museumsgebäude — Bau Nr 3), wurde auf einmal gebaut und überdeckt in allen stratigraphischen Kontrollsituationen das alte Siedlungshorizont, dessen Alter anhand der vorläufigen Keramikanalyse auf das 10. Jahrhundert geschätzt wird. Es wurden keine Siedlungsobjekte oder Bauteile festgestellt, die die älteren Grabungen außer acht lassen oder nicht freilegen würden, weil sie eventuell über ihrem Siedlungshorizont beendet würden. In der Flächenfreilegung S-213 wurde eine west-östlich orientierte Gründungsstufe für die Palissadenrinne entdeckt.

Die im Jahre 1988 durchgeführten Grabungen stellten in den Sonden S-216, S-217 und S-218 dieselbe stratigraphische Situation fest, wie in der vorhergehenden Saison. Die ersten Sonden stießen in der Tiefe von 360—370 cm auf das kompakte Terrain, worüber sich eine mächtige schwarze Siedlungsschicht befand, die in das 10. und 11. Jahrhundert datiert wurde. In dieser Schicht gab es die Karische Befestigungsmauer, stellenweise mit doppelten Fundamenten, die durch schriftliche Quellen zuverlässig in die Jahren 1347—1349 datiert wird.

Die archäologische Revisionsgrabung auf der fürstlichen und königlichen Akropolis auf Vyšehrad bewies, daß ihre ältesten Bestandteile in die erste Hälfte des 10. Jahrhunderts zu datieren sind. Die durch die früheren archäologischen Grabungen festgestellte Dispositionsgliederung der Palastbauten wurde im Prinzip bestätigt. Die Palastbauten selbst können nicht eindeutig in die frühe Burgwallzeit datiert werden und stammen eher erst aus der danachfolgenden Periode. Die mächtigen, auf der Akropolis festgestellten Schichtenfolgen können bisher anhand des keramischen Materials nicht eindeutig gegliedert werden und die stratigraphische Unterscheidung ist auch nicht ganz deutlich. Diese Fragen werden wohl die künftigen Grabungen lösen, die in den nächsten zwei Jahren in der mittleren Akropolis durchgeführt werden sollen. Es wird dort der romanische Brückenkopf in südlicher Richtung (ins Burginnere) erforscht und der Verlauf des Burggrabens und die Ecke der vorausgesetzten Befestigungsmauer gegenüber der Spätbarockkapelle St-Vojtěchs in der Nähe der sog. Teufelssäulen überprüft werden.

Abb. 1. Übersichtliche Arbeitsversion der Rekonstruktion der fürstlichen und königlichen Akropolis auf Vyšehrad mit schematischer Darstellung mittelalterlicher Objekte, die bei archäologischen oder Bauforschungen entdeckt oder vorausgesetzt wurden (grau — bestehende oder festgestellte mittelalterliche Bauten, unterbrochen — vorausgesetzte Bauten). 1—4 Palastbauten, 5 Libušes Bad, 6 romanische Brücke, 7 Domkirche St-Peters und Paulus, 8 St-Laurentius-Basilika. Neue archäologische Grabungen: Sonden S-209—S-213 aus dem Jahre 1987 und S-216—S-218 aus dem Jahre 1988.

